

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Hallist härjast Musta mereni Värvileksika mõistatuste alaliikides

Piret Voolaid
EKM FO, EUTK

Konverents „Suur maalritöö: keelest ja meelest“
7. juunil 2016 Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis

Värvinimetused ja värvused folkloori žanrikesksetes uurimustes

- regilauludes – värvinimetused pulmalaulude kujundina (Roll 1985), värvide *punane* ja *sinine* tähendus regilaulus (Jaago 1997, Jaago 2016), *punane* värvi ja sõnana regilaulus (Sarapik 1997)
- muinasjuttudes – värvide tähendused (Toomeos-Orglaan 2016)
- mõistatustes (värvuste osatähtsus nt absurdimaigulistes naljaküsimustes (Lipponen 1995, Dundes 1969)
- eesti mõistatustes riivamisi käsitlemist leidnud, nt värvid ja mõistatused tõlgendusseostes eestlaste maailmapildiga (Sarv ja Sarv 1979), värvuste osatähtsus klassikaliste mõistatuste semantilis-leksikaalses kujundiplaanis kujundistereotüüpides ja vormimallides (Krikmann 2000jj), värvide sümboltähtsus elevandiga seotud pärimuses, sh elevandinaljades (Tuisk 1996)

Eesmärk ja uurimisküsimused

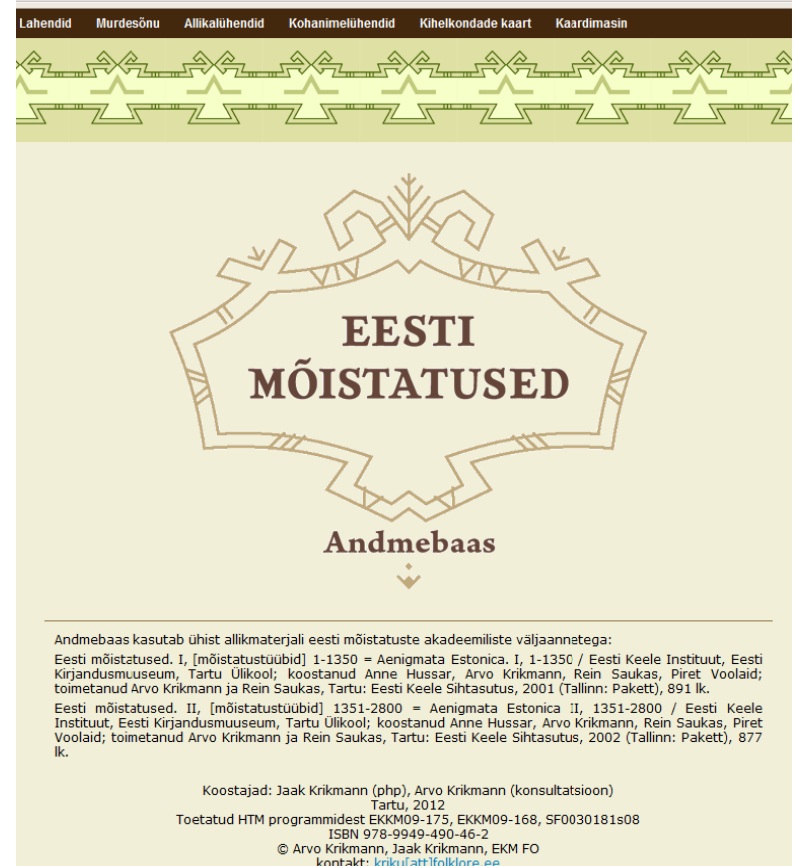
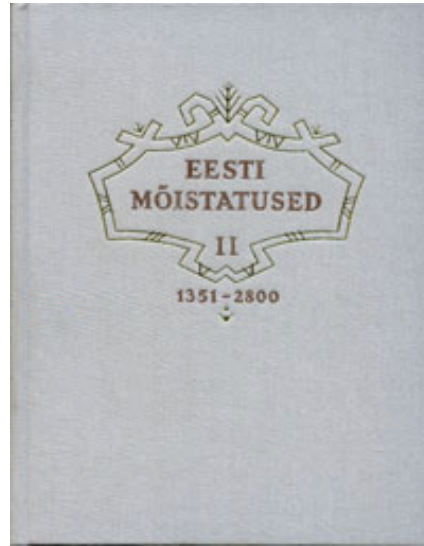
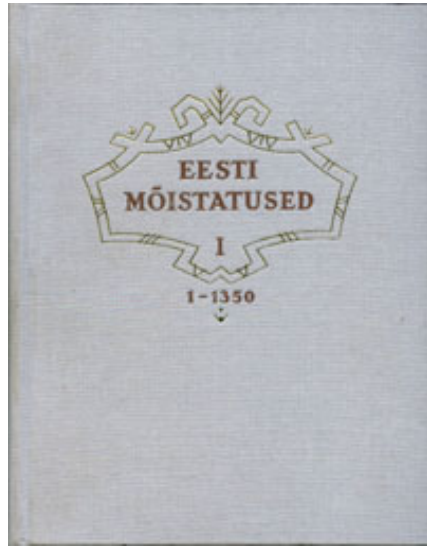
- Analüüsida värvussõnavara väljendusviise eesti mõistatuste levinumates alaliikides (**klassikalised ehk tavamõistatused, keerdküsimused ehk naljaküsimused, piltmõistatused**), keskendudes iga alaliigi spetsiifilistele omadustele, liigi funktsionaalsetest eripäradest tulenevatele erinevustele.
- Põhiküsimused:
Millised on alaliigiti sagedasemad värvinimetused?
Millistes üldisemates kasutusseostes värvused esinevad (kuidas rakendatakse kujundiloomes, kuidas väljendatakse kultuurilisi stereotüüpe)?

1. Klassikalised, tavalised, nn pärismõistatused

Küsimuspool annab mingist objektist piisavalt peidetud, kuid piisavalt läbipaistva kirjelduse; poeetiline kirjeldus on üldjuhul suunatud objekti füüsilistele (esmajoones visuaalselt või auditiivselt tajutavaile) omadustele.

Eesti arhiivimaterjali hulgas **tuntumad klassikalised mõistatused**:

1. *Hark all, paun peal, pauna peal rist ja risti peal nupp, nupu peal mets, metsas sead ja **must** poiss läheb ajab sead metsast välja? – Inimene (+peahari).*
2. *Seest **siiru-viiruline**, pealt **kullakarvaline** ~-keeruline? – Sibul.*
3. *Lipp lipi peal (~Lipitud ja lapitud) ilma nõela pistmata? – Kapsas.*
4. *Harakas aidas, saba väljas ~ Hiir läheb auku, saba jääb välja? – Vöti.*
5. *Neli hobust tallis, viies jookseb ümber talli? – Sukavardad.*
6. *Üks hiir, kaks saba? – Pastel (king ja paelad taga).*
7. *Eest kui ora, keskelt kui kera, tagant lai kui labidas? – Kana.*
8. *Kurat nurgas, raudhambad suus? – Vokk.*
9. *Üks saun, sada akent? – Puupinu.*
10. ***Must** siga läheb lauta, ajab **punased** põrsad välja? – Ahjuroop. (Krikmann 1997)*

- Täiuslikem kogu Eesti mõistatusi (2800 mõistatustüüpi) on leitav
- akadeemilisest väljaandest “Eesti mõistatused” I-II. Koostajad: A. Hussar, A. Krikmann, R. Saukas, P. Voolaid
 - A. Krikmanni ja J. Krikmanni koostatud andmebaasist “Eesti mõistatused” <http://www.folklore.ee/moistatused/> (2012) (95 700 mõistatusteksti)

2. Keerd- ehk naljaküsimused

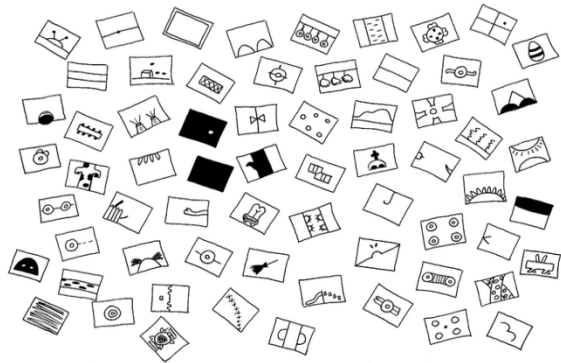
Miks jookseb jünes üle mäe? Sest läbi mäe ei saa joosta. * Kuidas saad aru, et elevant on voodi all? Voodi on lae all. * Mis on suurim lähematus? Kilakalt kammi kütsida. * Miks koer saba liputab? Sest saba ei saa koera liputada. * Kuidas saab sõelaga vett kanda? Kui vesi on jäätis. * Miks on inimesel selgroog? Et pea tagumikku ei vajuks. * Mitu hernest läheb liitrisse purki? Mitte ühtegi, sest ükski ei lähe ise, neid pannakse. * Mis on kollane ja aevastab? Banaan, kellel on nolu. * Miks blondiin kella aknast välja viskab? Ta tahab näha, kuidas aeg lendab. * Kes rätigib kõiki keeli? Kaja. * Mis linna kantakse ümber kile? Võru. * Kuidas jagada kuus muina kolmeteistkümneme lapse vahel? Teha muunaputru. * Mitu korda saab naljane mees haamastada terveist leivast? Ühe korra, sest teist korda haamastades ei ole leib enam terve. * Miks on inimesel kõrvad? Et mitte silmadele ei vajuks. * Mis on ülalt ainsuses, alt nimmuses? Püksid. * Mis on soojem kui kasukas? Kaks kasukat. * Mis on suurim laiskus? Kui on külm, aga ei viitsi lõdiseda. * Mis on maailma kõige väiksem asi? Kükitatav mannatera. * Kuidas blondiin hulluks ajada? Pane ta ümmargusse tupp ja käsi nurka minna. * Miks tantsivad balerinid varvastel? Et vaatajaid mitte äratada. * Mis on ühist WC-i ja surmaaia? Kui minema peab, siis peab. * Mida teeb kõik maailm ühel ajal? Vananeb. * Mis on Tarna keskel? R-tüht. * Miks ei saja kaks päeva järjest? Oo on kahe päeva vahel. * Mis on roheline, läheb trepist üles ja keerab päremaale? Krokodill. * Mis on sardell? Ülestirnimädi viiner. * Mis on viiner? Kommunisti üle ehavad sardell. * Mis on võim all, suled peal? Varblane imab politsijaoskonna katusel. * Mis vahe on koeral ja kirbul? Koeral võib kirp olla, kirbul aga koera nite. * Mis vahe on kurgil ja välistrepiil? Kurgid tehakse sisse, aga välistrepp tehakse välja. * Miks ei saa Opelit juht öösel magada? Auto roostetab väljas nii kõvasti. * Miks kannab elevant punaseid püksitakse? Et püksid üleval seisaksid. * Mitme liigusega saab panna elevanti külmikusse? Kolmega. Kõigepealt teed ukse lahti, paned elevanti külmikusse ja lükkad ukse kinni. * Mitme liigusega saab panna ninasarviku külmikusse? Neljaga: teed kapiukse lahti, võtad elevanti välja, paned ninasarviku sisse ja lükkad külmikuukse kinni. * Milleks inimesel on nin? Et silmad ja suu kokku ei läheks. *

2. Eesti keerdküsimused – <http://www.folklore.ee/Keerdkys>, u. 25 000 tekstivarianti, u. 3800 tüüpi. Koost. P. Voolaid.

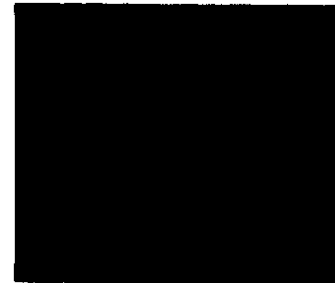
Keerdküsimused ehk naljaküsimused on küsisõnalise või küsisõnaühendilise algusvormeliga mõistatused, mille puhul on esiplaanil huumor, küsija eesmärgiks on vastaja hanekstõmbamine.

*Mikspärast söövad valged lambad enam kui mustad?
Seepärast et valgeid lambaid on enam kui musti.*

3. Piltmõistatused e. reebused

Mis on pildil?

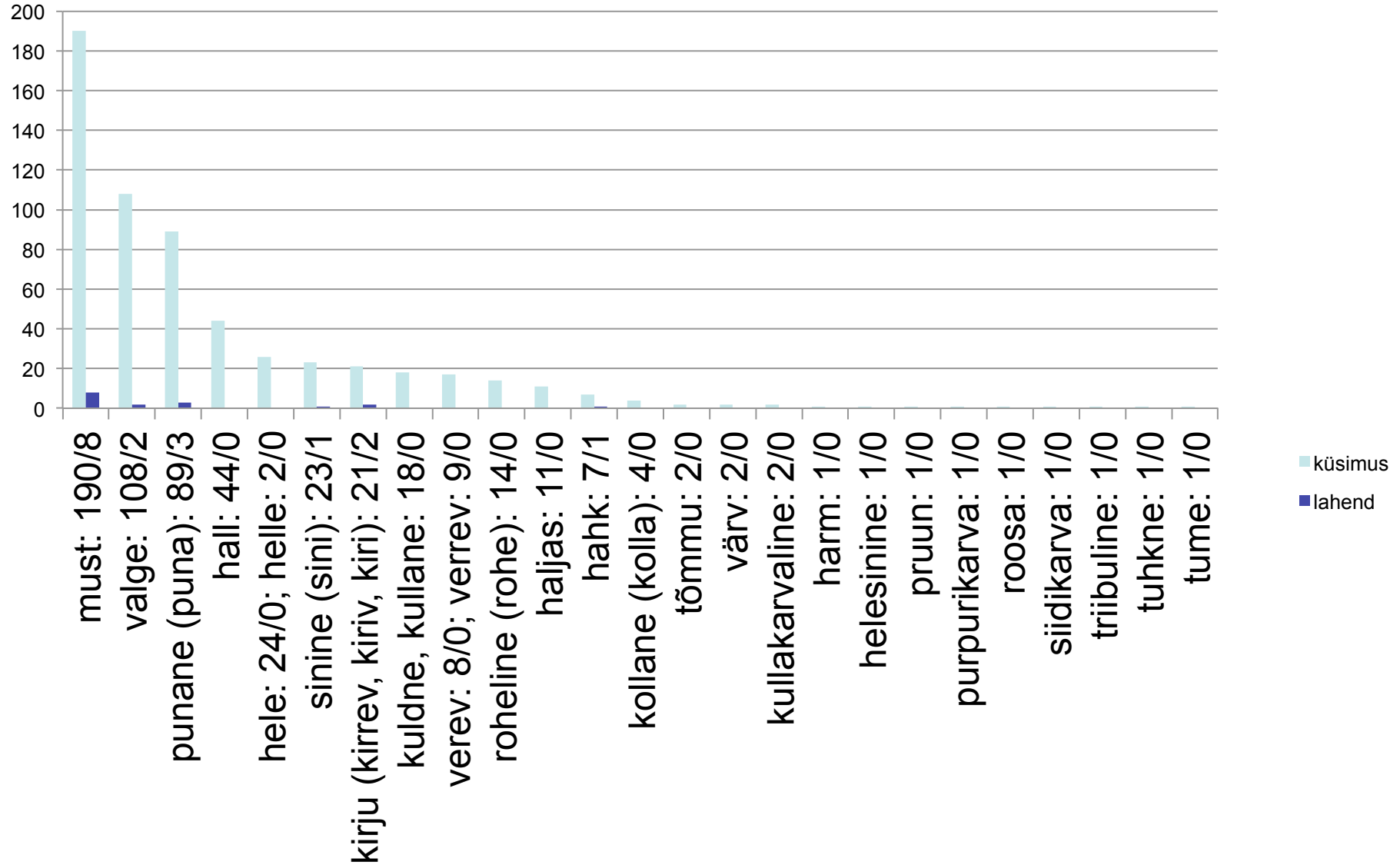

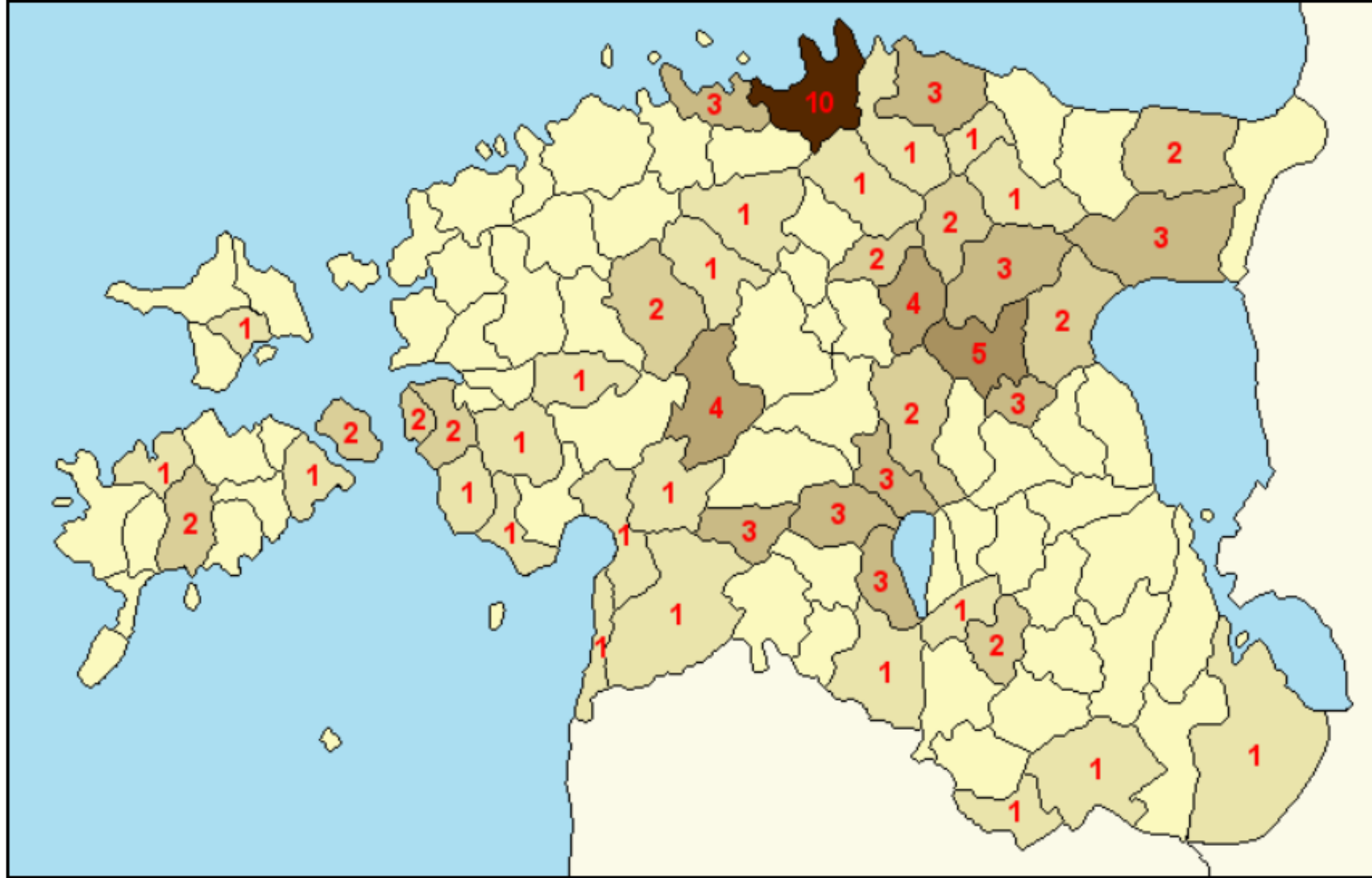
Must kass kottpimedas toas

4. Eesti piltmõistatused – <http://www.folklore.ee/Reebus>, u 8000 kirjet, u. 740 tüüpi. Koost. P. Voolaid.

Graafiline folkloor, küsimuspoole moodustab paberile joonistatud (tavaliselt raamitud) minimalistlik pilt koos küsimusega *Mis on pildil?*. Vastuseks on pildil oleva nähtuse, eseme, tegevuse, olukorra ühe sõna või lausena antud kujundlik kirjeldus.

Värvisõnad klassikaliste mõistatuste küsimus- ja vastuspooles, 2800 tiiteltekstist esinevad üks või enam värvinime küsimuses 586 ja lahendis 17 korral.

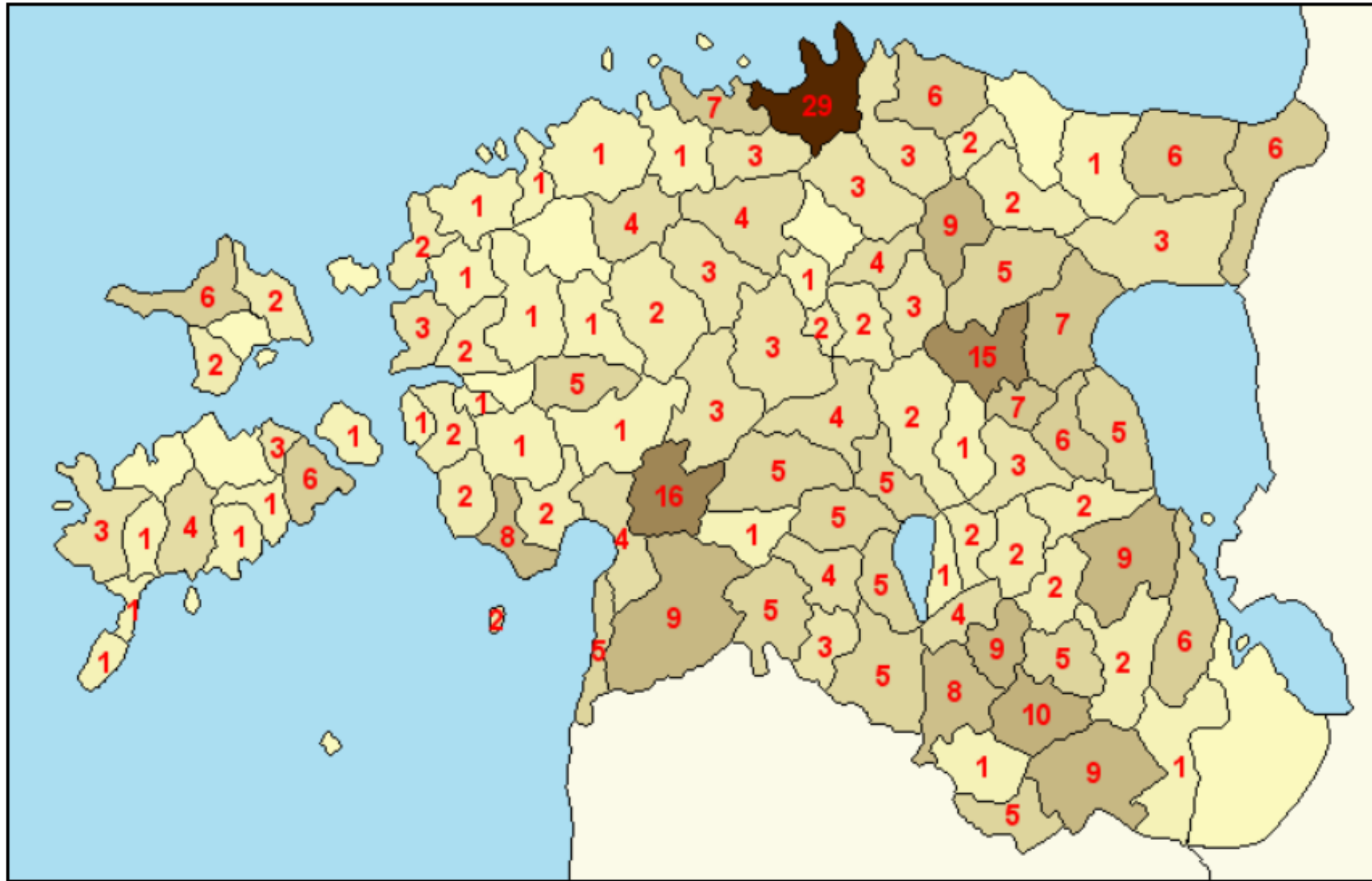

Järjend **roheli** mõistatuse tekstis

Kokku **111** kirjapanekut **22** tüübist

Kaardilt puuduvad: As 2, Elv 1, Sa 3, Ta 1, Tln 1, Trt 6, Tt 3

Järgend **haljas** mõistatuse tekstis

Kokku **406** kirjapanekut **27** tüübist

Kaardilt puuduvad: As 1, Lut 1, Sa 2, Trt 9, Tt 6

Värvused ja kujundiseosed klassikalistes mõistatustes

Kujundiloometehnika poolest saab mõistatused jagada laias plaanis kaheks:

- **määratletud subjektiga või „agendiga“ tekstideks**, kus kujundil on mõisteregiooni selgelt fikseeriv substantiivne või agenti osutav „tipp“, st. et kirjeldaval lausel on süntaktiline alus
- **määratlemata subjektiga või „agendita“ tekstideks**, kus selline substantiiv-agentiivne „tipp“ puudub ja mõistatav objekt esitatakse ta tegevuste, omaduste, suhete, kohtade, aegade vms. kaudu kaude ja „anonüümselt“ (kuigi neis predikaatides võib olla vahel ka ilmseidki vihjeid referendile endale) (Krikmann 2000jj).

Zootermin määratletud subjektina

- 1) veised – 85 teksti;
- 2) sead – 51;
- 3) hobused – 49;
- 4) lambad-oinad – 43;
- 5) kana-kukk – 42;
- 6) koerad – 40;
- 7) lind, tsirk (üldnimena) – 24;
- 8) kitsed-sokud – 20;
- 9) karu – 20;
- 10) hunt, susi – 19;
- 11) hiir – 15;
- 12) hani – 13.

Zootermin määratletud subjektina

Sagedasim loommetafoor on **härg**,
sh 9 tiiteltekstis **hall härg** (h-alliteratsioon):

jahve- ehk veskikivi (*Hall härg möirab nurkas?
Hall härg, auk seljas?*)

tuuleveski (*Hall härg, hangus sarved, võtab sauna sarvile,
kihelkonna kukile?*)

talutuba (*Hall härg, kahes otsas hangus sarved?*)

või pudru sees (*Hall härg, mäda selg?*)

ussikoda (*Hall härg, sarved peas, tõld tuudeldi taga?*)

õllevaat (*Hall härg, allikas sel'las?*)

heinakoorem (*Hall härg, valge sarve?*)

Zootermin määratletud subjektina

must härg (m-alliteratsioon) esineb 7 tiiteltekstis

lõõts (*Must härg magab, sarv läbi seina?*)

õpetaja kantslis (*Must härg müirab tampse tõrre sees?*)

lambarauad (*Must härg, mugalised sarved, [kolm] korda sööb aastas?*)

aidavõti (*Must härg, mugulad sarved, läheb järvejäe pääle, pistab sarved sisse lopsti?*)

viinakatla (*Must härg, munatsõ sarvõ, võtt kulla kukruhe, vasõ varbihe?*)

kirp (*Must härg, mügarad sarved, käänab lihase paku ümber?*)

sepp ja lõõts (*Tikk-takk lööjä, must härg vedäjä?*).

valge härg esineb 3 tiiteltekstis

kaljakapp (*Valge härg magab mäe pääl, igaüks annab musu?*)

kirik (*Valge härg mäe otsas, üks sarv pääs?*)

jala varvad (*Valge härg, viis pääd?*).

Zootermin määratletud subjektina

must lehm

talirukkid (*Mullu poigis must lehm, tänävu süüä ternepiim?*)

torupill (*Must lehm, mugurad sarved, kena lehm, keigud sarved, tuli ammudes arusta, ihkudes lhasalusta, ei ole kõhus kõrrekesta, maus ei marjavarrekesta, ise täis kui tiine puuki?*)

teekann (*Must lehm, üts kõrv, üts nisa?*)

saunakeris (*Musta lehmä mulle-rulle, tuorvitäüe vettä joone?*)

kirju lehm

kanepiterä (*Kiriv lehmäkene, valgõ piimäkene?*)

tuuling (*Kiri lehm ning keerd sarved, haniväljal ammub, siniväljal singub?*)

vokk (*Kiri lehm, kikkis sarved?*)

laev (*Kirju lehma, keikud sarved, konnib järve jäe peal, jäe pa[u?] kub ja veri väriseb?*)

Zootermin määratletud subjektina

hall lehm

taarikeha (*Hall lehm ühe nisaga, toidab kõik oma pere piimaga?*)

tõmmu lehm

linakupar (*Tõmmu lehm tõtsa-vatsa, igas vatsas vasikas? Tõmmu lehmil viis udart, igas udaras üks poeg?*)

valge lehm

mahlakask ehk -kõiv (*Valge lehm, must piim? Valge lehm, sada sarve pääs, ühest nisast küpsetas?*)

verev lehm

päike (*Verrev lehmäkene süü läbi aia läätsi?*)

punane pull

jõhvikas (*Punane pull kasteheina kütkes? Punane pull, seest sappi täis?*)

kuremari (*Punane pullike, jõhvist lõake?*)

tulekahi (*Punane pullike juusk saina müüda üles?*)

valge peaga must vasikas

vahutav oja (*Must vasikas, valge pea?*) või vaht (*[Teeliba, maasuga, metsakukk, meresikk,] ranna valgepää vasikas?*)

Zootermin määratletud subjektina

must siga

saunakeres (*Must tsiga, mulke täis?*)

must siga/emis, punased põrsad parallelistlik kooslus

ahjuroop (*Must siga läheb lauta, ajab punased põrsad välja?*)

kolle (*Must emis nurkas, punased põrsad põlle sees?*)

kult ja valge vaht

käsikivi (*Pahrukene nulgah, aa valget vattu suust vällä?*)

veskikivi (*Vana oorik valge vahu sees?*).

Zootermin määratletud subjektina

hahk lammas ja must lammas

kinnas (*Hahk lammas, hand küllen? Must lammas, valge moka?*)

hahk oinas

pilliroog (*Hahk oinas orre otsan?*)

nööriidega hahk särk (*Hahk oinas, hangu sarvõ', verevä' villa', pükä ei saa?*)

valged lambad

hersed pajas (*Valged lambad hüppavad meres?*)

hall kits

vokk (*Hall kits, kekud sarved, läheb läbi taarutse tänava, hall habe suus?*)

must kits

puupäsmer (*Must kits, kuldse nisa?*)

heinakuhi (*Hahk sikk, ahara sarve, vedävä üles taiva poolõ?*)

Zootermin määratletud subjektina

hall hobu(ne)

kirik (*Hall hobu, harmi jala, istub püha põllu peendra pääl?*)

jõgi (*Hall hobune, rohelised aisad?*)

kuu (*Hall hobune vahib üle katuse?*)

valge hobune

kirik (*Valge hobune vainul, kõht konne täis?*)

must hobune

saunas vihtlemine (saunas vihutakse) (*Must hobu, punane mees, rohiline piits?*)

punane hobune

tuli ja suits (*Punane hobune, must saba?*)

Zootermin määratletud subjektina

must kana

kaal (*Must kana, hahk muna?*)

pada süte peal (*Must kana, verevä muna?*)

valged kanad

suus hambad (*Kaks õrretäit valgeid kanu? Punane õrs valgeid kanu täis?*)

must kukk

vasklukuga piip (*Must kukk ja kuldsed mokad?*)

mõtus (*Must kukk ja mugurad silmad, ise nöpib nööpnõelu?*)

õptaja kantslin (*Must kukk kutsub kõik kihelkonna kokku? Must kukk kuuse otsan, viskab paska viljäle? Must kukk, valged lõpuksed?*)

kardraiistega särk (*Must kukk, kuldsed kannuksed*)

kannel (*Must kukk, kuldsed sarved? Must kukk, kuldsed sooned?*)

püss (*Must kukk, kuldsed siived?*)

pada tulel (*Must kukk, kuldsed suled?*)

pudel (*Must kukk, muru hari?*)

Zootermin määratletud subjektina

punane kukk

tulekahi (*Punane kukk katusel?*)

Ainult üks värvusega seotud liitsõnamõistus seotud *punase kuke* ('tulekahi, tuli') väljendiga:

Millist kukke ei sallita? – Punast kukke.

hall kukk

maja põleb (*Hall kukk, punane hari?*)

valge tsirk

lumi (*Kats valget tsirkukõst taplõse katuse pääl?*)

Zootermin määratletud subjektina

hani haljas (mitte **haljas hani**)

pudel (*Hani haljas, pea paljas, pea päält läheb auk sisse?*)

viht (*Hani haljas, pea paljas?*)

kalla pudelist piima (*Hani haljas, perse paljas, viskas paska vurtst?*)

must hani

must särk, mitte hame (*Must hani ilma pääte?*)

verev hani

kõrv (*Verrev hani mäe küllehn kükütäs?*)

Zootermin määratletud subjektina

must koer

pada (*Must koer koldes, liha ta sööb ja rasva ta neelab, aga siiski suuremaks ei kasva?*)

kerguõpetaja (*Must koer, valge kurgualune?*)

punane koer

keel (*Punane koer haugub läbi luise aia?*)

tuluk leedes (*Punane koer magab jahukerstus?*)

tuli (*Punane koerake raksub raudriides?*).

hall kass

ader (*Alt jookseb hall kass, päält küürakas rebane?*)

must kass

pada (*Must kass, aidavares?*)

kiri kass

õllekann (*Kiri kass kükitab laual, valget vahtu seest täis?*).

Inimkujund määratletud subjektina

must mees on 10 mõistatustüübi algusvormel ja väga erinevates tähendustes:

kiriksand ja kogudus (*Must mees marsib sauna, sada sammuvad järele?*)

köster ja kirikherra (*Vanamees mängib kiikapilli, must mees kärkab tõrre sees?*)

püss (*Must mees mehemurdja?, Must mees sülitab üle metsa?*)

kikas (*Must mees muru pääl, tükk liha turja pääl?*)

taaritõrdu (*Must mees nurgas, viskab kust?*)

pääsuke (*Must mees, kalasaba taga?*)

tulejalg, kelle peal peerg põleb (*Must mees, mustad mokad, punane piip, valge vars?*)

nööritatud särk, vammus (*Must mees, punatse hamba?*)

maa (*Must mees, roheline kuub selgas?*)

Inimkujund määratletud subjektina

punane poisike (alliteratiivne sarnasus **punase pulliga**)

lillakas (*Pisike punane poisike, kivine kõhuke?*)

murakas (*Punane poisike magab rohelse palaka pääl?*)

kibusemari (*Punane puppis poisike, süli saiakakka täis?*)

porgand (*Punane poiss, rohelised juuksed?; Punane poisike musta asema sees?*)

õun (*Verreva külega poisikene üles puut?*)

keel ja hambad (*Neitsid tantsivad, punane poisike vahel?*)

pliiats (*Punane poisike, kivine süda?*)

valge poisike

uba (*Valge poisike, must nina peas?*).

Määratlemata subjektiga mõistatused

Süntaktilised vormimallid, mille kaudu luuakse parallelism, aluseks nt ruumiline telg:

Alt/seest ..., pealt ...

Alt roheline, pialt sinine? – Lina

Alt sirelt-säreline, pealt kullakarvaline? – Kangasjalad

Seest must, pealt punane? – Löör

Seest siiruviiruline, pealt kullakarvaline? – Sibul

Seest sile ja punane, päält must ja karvane? Muhv

Pealt ..., alt/seest ...

Pealt valge, seest punane? – Inimene

Päält valge, seest must? – Lumi ja maa

Pealt must, seest punane, pistad sisse, on mõnus? – Kaloss

Üles..., alla...

Viskad ülesse, on valge, kukub maha, on kollane? – Muna

Eest ..., tagant/otsast ...

Eest punane, tagast karvane? – Maasikas

Määratlemata subjektiga mõistatused

Värvinimed võivad küsimuspooles esineda ka kahe ajahetke või -vahemiku kõrvutustel-vastandustel põhinevatel sümmeetrilistel stereotüüpidel.

Enne/esite ..., pärast ...

Enne lai ja kollane, pärast valge ja ümmargune? – Võilill

Esite pisike ja punane, pärast ei mahu püksi? – Pähkle õis

Esiti valge kui lumi, pärast kui haljendav rohi, viimati verev kui veri, lapsile magus kui mesi? – Kirsimari

Värvipaarid ja -kolmikud paralleelsete kordusvõtetena

MUST : VALGE

Valge maa ja must seeme? – Raamat

Must mees, valged lotid? – Kirikuõpetaja

MUST : PUNANE

Elusalt must, keedetult punane? – Vähk

Tall verevit hobesit täis, üits must lätt sisse ja aja kõik vällä? –

Pääsugimine / Ahjuroop ja tulised söed

Must auk ja punane pulk? – Porgand maas

Punane jupsib musta? – Tuletegemine

MUST : KOLLANE

Must kukk, kollased soolikad? – Viul

MUST : ROHELINE

Mees istub musta hobuse seljas, roheline roosk käes, lööp iseenele? –

Vihtlemine

Must hobu, rohelised aisad? – Pöld ja põllupeenrad

Värvipaarid ja -kolmikud paralleelistlike kordusvõtetena

VALGE : PUNANE

Pealt *valge*, seest *punane*? – Inimene

Kaks *punast* ört *valgeid* kanu täis? – Hambad ja igemed

Valge kirik, *punased* tulbad? – Hani

VALGE : KOLLANE

Ihu *valge*, süda *kollane*? – Muna

Enne *kollane* ja lai, pärast *valge* ja ümmargune? – Võilill

PUNANE : ROHELINE

Punane poisike, *rohelised* juuksed peas? – Porgand või punane peet

Uhke emand, *roheline* kleit, *punased* pärlid? – Pihlakas

ROHELINE : SININE

Alt *roheline*, pialt *sinine*? – Lina

HALL : ROHELINE

Hall hobune ja *rohelised* aisad? – Jõgi

Värvipaarid ja -kolmikud paralleelistlike

HÕBEDANE : **KULDNE** kordusvõtetena

Hõbetõld, **kuldsed** naelad? – Taevas ja tähed

KULDNE : **VASKNE**

Kuldene kulp ja **vaskene** vars? – Rukis

HELE : **TUME**

Hele täht, **tume täht**, rikka mihe maja külles? – Aken

MUST : **PUNANE** : **ROHELINE**

Must mulk, **punane** pulk, **roheline** tutt? – Porgand

ROHELINE : **VALGE** : **PUNANE**

Enne on **roheline**, siis on **valge** kui lumi, pärast **punane** kui veri, viimaks maitseb ta hästi? – Kirsimari / Maasikas

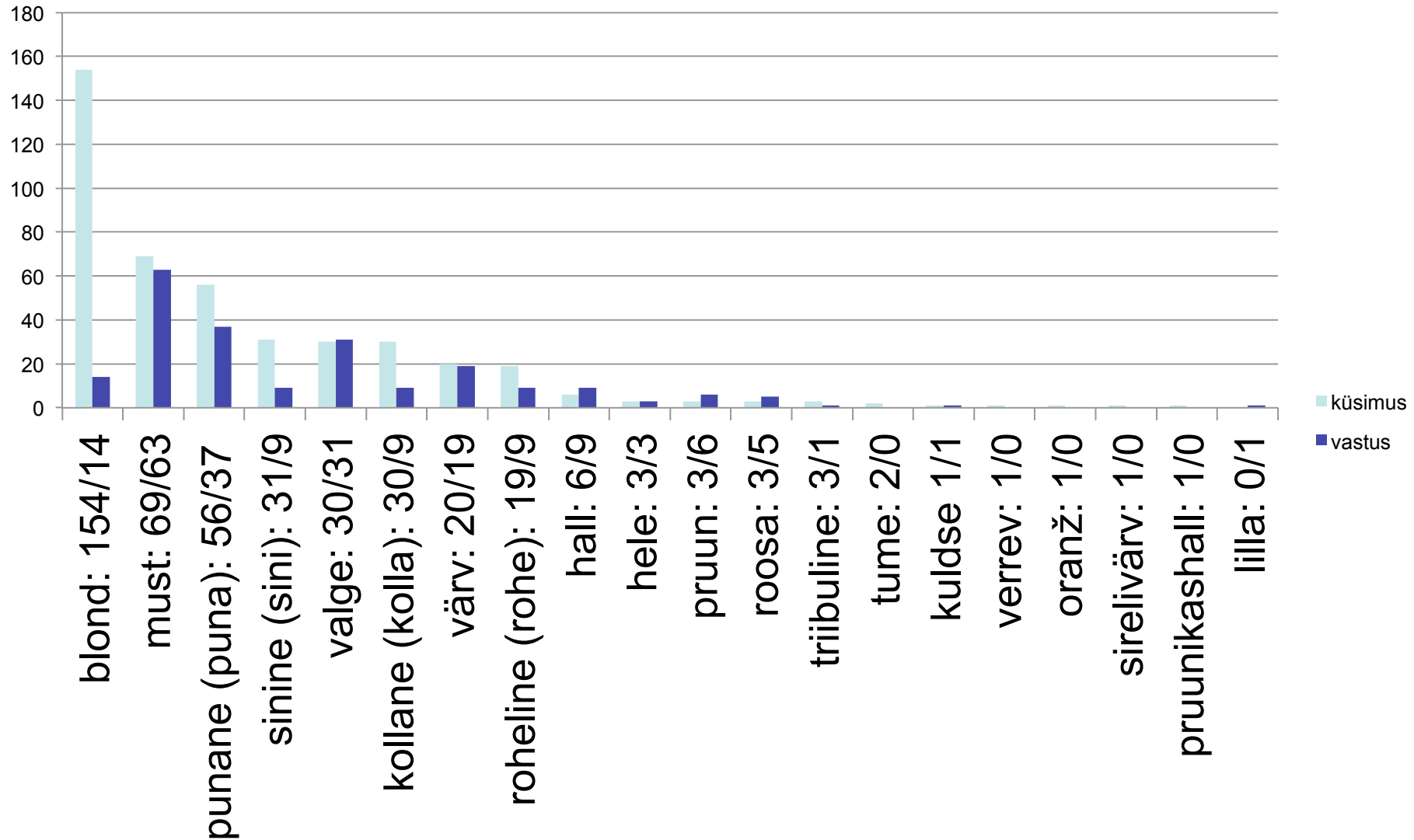
HAHK : **MUST** : **VEREV**

Hahk nahkjas, **must** järijas ja **verrev** punapüks? – Täi, kirp ja lutik

KIRJU : **VALGE** : **MUST**

Kiri kari, **valge** vari, **must** karjane kaitseb? – Kogudus, kerik ja õpetaja

Värvisõnad keerdküsimuste küsimus- ja vastuspooles, otsingus arvestatud 3870 tiiteltekstist esinevad üks või enam värvinime küsimuses 434 ja lahendis 217 korral

Juhmi skriptil põhinevad blondiiniküsimused (154 tüüpi)

Kuidas blond kala tapab? – Ta uputab kala ära. (61 var)

Miks blond kella aknast välja viskab? – Ta tahab näha, kuidas aeg lendab. (60 var)

Miks blondiin ei sõida Kiaga? – Sest tema sõbranna mobiilile on kirjutatud NOKIA. (60 var)

Kuidas ajada blondiin hulluks? – Pane ta ümarasse tuppa ja käsi nurka minna. (40 var)

Miks blondiin pead pestes kõnnib? – Sest ta kasutab šampooni "Wash and Go". (32 var)

Miks blondiin lakub kella? – Sest "tic tac" annab vaid kaks kalorit. (32 var)

Miks 17 blondi seisavad resto ukse taga ega söanda sisse minna? – Sest uksele on silt "Alla 18 sissepääs keelatud". (30 var)

Miks blond arvutit kardab? – Sest arvutil on hiir. (24 var)

Kuidas blondiin linde tapab? – Viskab kaljult alla. (18 var)

Miks blondiin peale pea pesemist ruttu ära jookseb? – Sest šampoonile on kirjutatud: „Wash and Go“. (13 var)

Teised värvinimed blondiiniküsimustes (154 tüüpi)

*Miks blond joob julgesti enne autosõitu **punast veini**? Ta arvab, et **punane vein** ei paista vere seest välja. (2 var)*

*Kuidas nimetatakse **brünetti** kahe blondiini vahel? Tõlk*

*Kas sa tead, kes on **punapea**? Blondiini tõlk*

*Kuidas kutsutakse kahe **brüneti** vahel istuvat blondi?*

Mõttekatkestuseks

*Mis vahet on **brünetil** ja prügikastil? Prügikast viiakse üks kord nädalas välja.*

Omaette keerdküsimuste allrühm või tüüpkond on vanemas kihistus Kas võtad?/Kumma võtad?-algulised küsimused, värvid metafoorses kujundis

*Kas lähed **sinist silda** mööda või **punast purret** mööda? Taevasse või põrgu.*

*Kas võtad **punase pulli** või **sinise sitika**? Maasikas, sinikas.*

*Kumba sa võtad, kas **kuldteki** või **kollase rätiku**? Päike, kuu.*

*Kumba sa võtad, **sinise rätiku** või **punase palaka**? Taevas, põrgu.*

*Kas võtad **punast pulka** või **musta mulku**? Punast pulka, siis saan porgandi.*

*Kas sa võtad **puu otsas punast** või **silla päält sinist**? Puu otsas lind, silla päält rooja.*

*Kas sa võtad **posti otsast punast** või **kivi pääld kõllast**? Posti otsas lipp, kivi pääld rooja.*

*Kas sa võtad **katussest valged** või **maa pääld roosad**? Katussel tuike ja maa pääl tuli.*

*Kas sa võtat **pika ja rohilise** või **lühikese ja musta**? Pikk ja rohiline = kask, lühike ja must = kuusk.*

*Kas sa võtat **halli hännälise** või **valge puolise**? Hall hännäline = kass, valge puoline = luik.*

140 variandiga tüüp

*Mis saab üks **must neeger**, kui ta **Musta merde** kukub? – Märjaks. (1872. a. Eesti Postimehe Kalender)*

*Mis saab **neegrist**, kui ta **roheliselt puult** kukub **Punasesse merre**?*

*Milline on **musta neegri valge kuub**, kui ta kukub **Punasesse merre**?*

*Milliseks muutub **neegrist sõdur**, kui ta kukub **Punasesse merre**?*

*Mis saab, kui **neeger hüppab Punasesse merre**?*

*Mis teeb **neeger**, kui vette kukub?*

*Mis värvi läheb **neeger**, kui ta **Punasesse merre** hüppab? Jääb **mustaks**.*

*Mis juhtub **neegriga**, kes kukkus puu otsast **Kollasesse merre**?*

*Missugune näeb välja **mees**, kes ujus **Mustas meres**?*

*Milline on **Itaalia sõdur**, kui ta kukub **Punasesse merre**?*

*Mis juhtub **sõduriga**, kes hüppab **Punasesse merre**?*

*Madrus hüppas **Musta merre**, millisena ta välja tuli?*

*Mis juhtub **hiinlasega**, kui ta kukub **Punasesse merre**?*

*Mis juhtub **sõduriga**, kui ta kukub **Punasesse merre**?*

*Mis saab **korstnapühkijast** siis, kui ta **vette** läheb? Saab **puhtaks**.*

*Mis juhtub **tšuktšiga**, kui ta läheb **Punasesse merre** ujuma?*

*Kuis on **musträästas**, kui ta **Valgjärve** kukub?*

*Missuguseks saab **kivi**, kui ta **kaevu** visatakse?*

*Mis siis sünnib **kiviga**, kui teda **Ülemiste järve** visata?*

*Mis juhtub **valge jääkaruga**, kui see kukub **Punasesse merre**?*

Värvid keerdküsimustes (absurdinaljades)

Mis on?-algulised absurdimaigulised küsimused, mis on rahvusvahelised ja levinud seeriatena. Emil Draitseri (1998, 21) järgi traditsiooniliste Armeenia mõistatuste vorm (Venemaal populaarne 1940.–1950. aastatel).

Mis see on? Ripub laes, on roheline ja piiksub?

– See on heeringas. – Kuidas nii? – Ma riputasin ta lakke ja värvisin roheliseks. – Aga ta ei piiksu ju! – Noh, selle ma ütlesin niisama juurde, et sa nii kergesti ära ei arvaks. See oli praktilises esituskavas tihti nagu mingiks avamõistatuseks, sest see oli nii üldtuntud, kõik seda teadsid ja taipasid, et nüüd hakatakse esitama armeenia mõistatusi. < Trt , 1955

Värvid keerdküsimustes (absurdinaljades)

Kes on **roheline**, kuri ja matemaatikas võitmatu?

– Krokodill, kellel on taskuarvuti

Mis on **roheline** ja lendab taevas? – Suvepuhkusele minev kapsas. – Aga mis on **pruun** ja lendab taevas? – Suvepuhkuselt tulev kapsas.

Mis on **kollane** ja aevastab? – Banaan, kellel on nohu.

Mis on **kollane** ja roomab? – Hiinlane otsib miini. – Mis on **kollane** koos **mustaga**? – Hiinlane koos neegriga või hiinlane ja ahv. – Mis on **kollane** ja lendab? – Hiinlane leidis miini.

Miks on rongil **punane** ja lennukil **sinine** hädapidur? – Lennukil ei olegi hädapidurit, sest kui ta pidurdaks, siis kukuks ta alla.

Värvikasutus absurdimaigulistest elevandiküsimustes (elevant kui antropomorfiseeritud loomkuju)

• *Miks on elevandil **sinised sokid**? – Sest **punased** said märjaks. – Miks on elevant vannis selili? Et **sinised** ka märjaks ei saaks. (76 var)*

(algküsimuse sokivärv on vabalt asendatav: punased/rohelised/kollased/hallid/triibulised sokid; punased/rohelised sukad; roosad tennised.

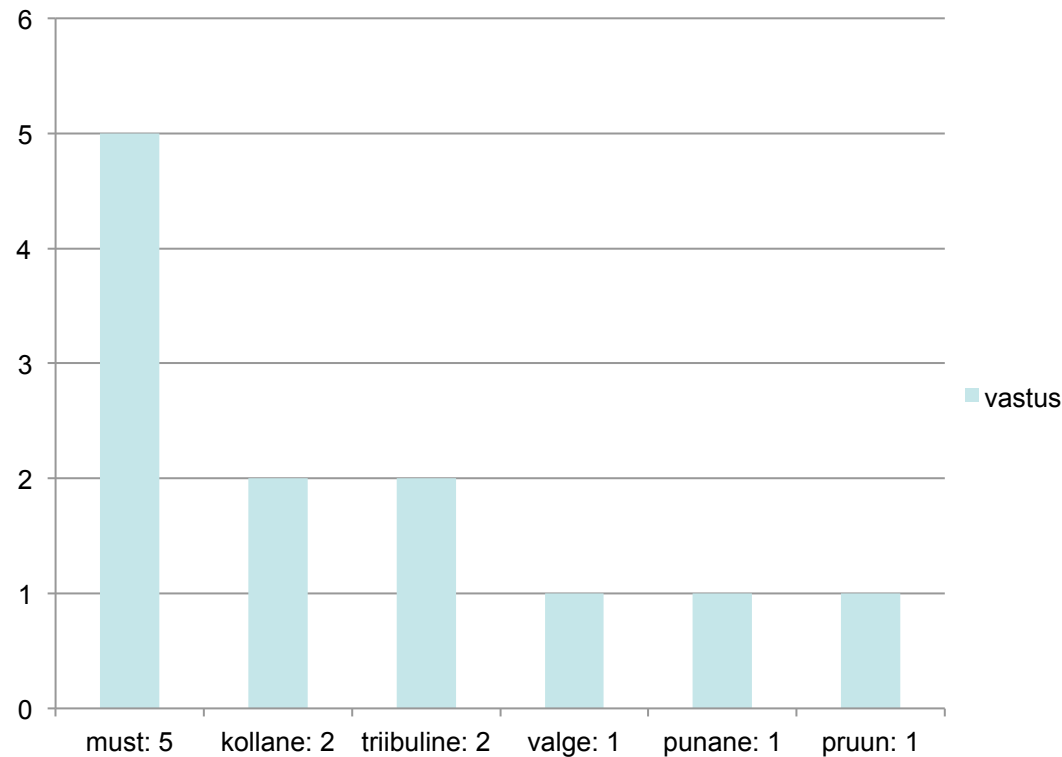
• *Miks elevandil on **punased silmad**? – Et kirsipuu otsast välja ei paistaks. – Aga kas olete kunagi näinud elevanti puu otsas? – Ei ole. – Miks? – ? – Hästi peidab ennast. (54 var)*

• *Kuidas me teame, et kaks elevanti on vanas Zaporozžetsis? – Aknad on **hallid**. (6 var)*

• *Mis vahe on elevandil ja ploomil? – Elevant on **hall**. – Mida ütles Jane Tarzanile, kui nägi elevanti üle mägede tulemas? – "Tarzan, vaata – ploomikari tuleb üle mägede." – Miks Jane ei teinud elevantide ja ploomide vahel vahet? – Sest Jane oli **värvipime**. (4 var)*

• *Miks on elevant suur, **hall** ja kortsuline? Sest kui ta oleks väike, **valge** ja sile, oleks ta aspiriin. (3 var)*

Värvinimetused piltmõistatuste vastuspooles andmebaasi „Eesti piltmõistatused“ põhjal, otsingus arvestatud 803 tiiteltekstist esineb värvinime 13 korral.

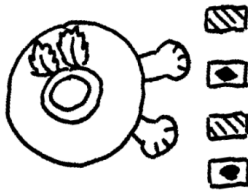

Värvid piltmõistatustes

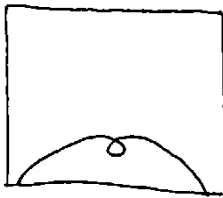
Mis on pildil?

Mustkunstnikumüts, kust on väljas jänese kõrvad.

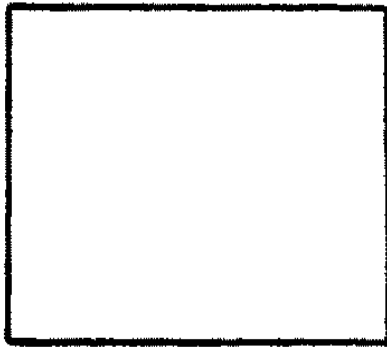
Mustlane ennustab kaartidega.

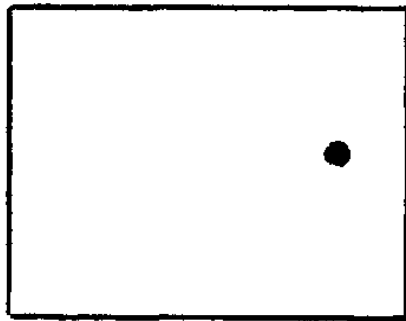
Mustanahaline teeb spagaati.

Värvid piltmõistatustes

Mis on pildil?

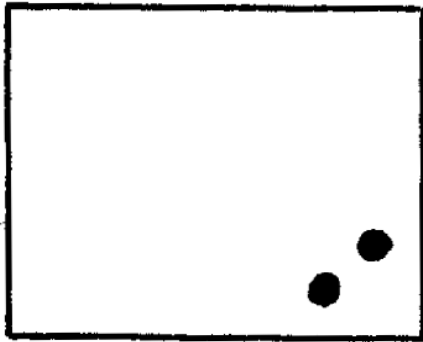
Valge hani **Valges** meres

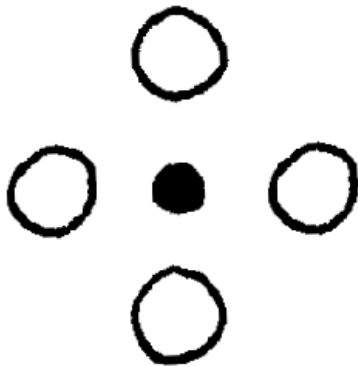
Kirp **valge** voodilina peal

Värvid piltmõistatustes

Mis on pildil?

Punapead ujuvad **Valges** meres

Valged vahivad musta

Kokkuvõtteks

Värvimaailm mõistatuste eri alaliikides rikas ja paljufunktsionaalne. Sageduspingereas on levinumad eesti keele põhivärvinimed, kajastades üldistavalt keeleajaloolisi arenguid.

- Klassikalistes mõistatustes on värvus otsene kujundiloomeelement, suunatud lahendobjekti välimusele, meeleliselt tajutavaile külgedele. Sealjuures on olulised poeetiline heakõla (alliteratsioon), parallelism (vastandused, värvipaarid, -kolmikud, pikemad loetelud).
- Keerdküsimuste värvistatistikas on juhtpositsioonil subjektisidus värvisõna *blond*, põhjuseks 1990. aastate teisel poolel populaarseks saanud juhmi-skriptil põhinevate blondiininaljade rohkus. Värvidel on tähtis roll absurdiküsimustes, samuti rahvusvaheliselt tuntud absurdsetes elevandiküsimuste seeriates, kus nende roll on nihestada realistlikku maailmapilti.
- Piltmõistatustes on värvikasutus etteaimamatu ja loominguline.

Mitmes värvis sang üle paja? Vikerkaar (Pil 1981)

Olen **siiru-viiruline**, **mitmed karva riibuline**, lähän lookas üle maa, keegi kätte mind ei saa? — Vikerkaar (KJn 1888)

Punane puuder, **sinine** siider, ripub rikka mehe räästa all? — Vikerkaar (Jõe 1889)

Siidilõngast seotud, **kullalõngast** koetud, istun ilma harja pääl? — Vikerkaar (Kogumiskoht ja -aeg teadmata)

Virvipuu, **värvipuu**, üle mõtsa mõõdupuu? — Vikerkaar (Urv 1890)

Täna! Värvilist sünnipäeva jätku!